

УДК 340.12

О.М. БАЛИНСЬКА, канд. юрид. наук,
доц., Львівський державний університет внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНА ЗНАКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН

Ключові слова: відповідальність, правовідносини, знакова характеристика, праксеологія, семіологія

Загально визнано, що відповідальність (залежно від концептуального підходу) є обов'язковим компонентом або логічним завершенням будь-яких людських відносин. Особливо це стосується правових міжсуб'єктних відносин, де юридичну відповідальність вважають одним із фундаментальних явищ. Але і в цій, здавалося б, чітко регламентованій сфері суспільного життя, різняться способи сприйняття такого явища, як відповідальність: від кари Божої та відновлення суспільної рівноваги – до державного примусу та юридичного обов'язку правопорушника.

Ми не вдаватимемося в детальний аналіз концепту відповідальності, бо це правове явище досліджено українськими та зарубіжними науковцями в різних ракурсах. Наприклад, загальнотеоретичні та специфічні галузеві прояви відповідальності досліджували українські вчені Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, Р.В. Вереша, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, І.В. Касницький, В.О. Меркулова, В.О. Навроцький, Н.М. Оніщенко, М.І. Панов, Б.Г. Розовський, І.Я. Соловій, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, а також російські вчені В.А. Андрієнко, Є.Ю. Антонова, З.А. Астемиров, Б.Т. Базильов, В.М. Баранов, С.М. Братусь, Ю.В. Голік, І.Е. Звечаровський, І.А. Ільїн, Л.В. Іногамова-Хегай, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Мальцев, А.І. Рарог, А.І. Чучаєв, В.Д. Філімонов, А.С. Шабуров,

М.Д. Шаргородський та багато інших. Можна стверджувати, що всі, хто вивчав будь-які питання юриспруденції, так чи інакше торкалися проблем відповідальності.

Попри таку розмаїтість підходів до вивчення відповідальності як правового поняття і явища, абсолютно поза увагою залишився той момент, що відповідальність апіорі наділена специфічною соціальною знаковістю, суспільним символізмом.

Атрибутивність відповідальності полягає у сприйнятті її як суттєвої, невід'ємної властивості, характерної прикмети, ознаки, стандартного атрибуту правовідносин. Наголошуємо: саме характеристики (ознаки, якості, риси, властивості, особливості, прикмети, знаку і т.д.), а не складової частини (як юридичний обов'язок правопорушника) [1–3], наслідку (як примусове правове обмеження правопорушника) [4, 5] чи різновиду правовідносин [6, 7] (останні три підходи виділяють, наприклад, Д.М. Лук'янець у проведенні типології юридичної відповідальності [8], П.П. Сердюк у виведенні еkleктичності теорій кримінальної відповідальності [9] С. Сахнюк у загальній характеристиці кримінальної відповідальності як основної категорії кримінального права [10] та інші).

Про те, що відповідальність є суспільним атрибутом, говорять уже відносно давно. Але коли, наприклад, наприкінці 70-х років ХХ ст. С.Н. Братусь вважав, що «юридична відповідальність – атрибут, ознака обов'язку (курсив наш – О. Б.) на тій стадії її реалізації, коли він не виконується добровільно, навіть при бажанні зобов'язаного суб'єкта (що характерно для кримінального правопорушення), і тому застосовується державний примус» [11, с.95], то вже у 90-х роках ХХ ст. науковці писали, що «відповідальність як багатомірний, поліструктурний, багатосущний соціальний феномен та обов'язковий атрибут суспільних відносин (курсив наш – О. Б.), його регулятор на всіх стадіях існування суспільства вивчається різними галузями наук, головним чином, в рамках предмета кожної науки» [12,

с.5]. Проте ніхто не бачив у цьому праксео-семіотичного контексту.

Метою нашого дослідження є аналіз відповідальності як функціональної семіотичної характеристики правовідносин із позиції праксеології (зокрема прагматизму й утилітаризму).

До функціональних семіотичних характеристик правових відносин, що репрезентують концепт відповідальності, ми віднесемо: 1) *суспільні* (функціонально-організаційні) – комунікація, градація, регламентація, моделювання, коригування, прогнозування; 2) *державні* (функціонально-розпорядчі) – переконання, примус, запобігання, охорона, покарання, регулювання.

Комунікація у такому контексті – це специфічна функція відповідальності, розрахована на повідомлення суб'єктам правової спільноти певної інформації для спонукання певним чином діяти або, навпаки, для застереження від якихось дій; іншими словами, ця функція передбачає процес рецепції, тобто прийом і перетворення певного впливу. У даному випадку йдеться, передусім, про інформаційний вплив права, при цьому правову інформацію необхідно не просто прийняти, а й зрозуміти та осмислити. Соціальний суб'єкт у випадку прийняття правових норм і вимог до виконання у процесі правовідносин виступає реципієнтом, який, за сподіванням законотворців, має відповідно прореагувати, тобто належно побудувати свої поведінкові дії. Правова комунікація як прототип правовідносин виступає інтеракцією, що охоплює комплекс елементарних понять мовлення і рефлексивної дії. В опосередкованій правом інтеракції відповідальність постає у різноманітних «констеляціях» залежно від того, беруть на себе провідну роль у координації діяльності ілюктивні зусилля (спрямовані на правопорозуміння) чи цілераціонально діючі ілюктивні аспекти (зорієнтовані на правовплив). Тобто відповідальність виконує роль ілюктивного інформатора (при цьому вона спроектована на формування аксіологічного ядра соціального суб'єкта, що поєднує най-

більш доцільні уявлення про реальні правові норми і цінності та орієнтує щодо них правову поведінку) і водночас є чітко ілюктивною (адже в самій своїй природі відповідальність передбачає вимогу діяти тільки в дозволених межах). Загалом ефективність такої характеристики правовідносин, як правова комунікація, полягає у конструюванні моделей інтерпретації право-норм у процесі продукування правової поведінки, що охоплює комплекс правового мовлення і рефлексивної дії, а також мовленнєво-поведінкове взаємопорозуміння право-норм і право-споживачів як певних функціональних систем, спрямованих на конституювання поняття про правомірність.

Градація – наступна характеристика, яка логічно продовжує напрям комунікації як типу конституювання, що, крім усього іншого, потребує поступовості переходу від одного типу відповідальності до іншого залежно від рівня значущості правовідносин. Градація властива правовідносинам рівно настільки, наскільки стратифіковані самі правовідносини. Найбільш загальноприйнятим є поділ правовідносин на правомірні (коли відбувається додержання, виконання, використання норм права) та протиправні (у цьому випадку здійснюється порушення і, відповідно, застосування норм права). Водночас є й інші підходи. Наприклад, В.К. Гришук у філософсько-правовому аналізі відповідальності людини класифікував підходи до градації юридичної відповідальності, зокрема, наводячи позиції: 1) Н.В. Вітрука, який розрізняє правову та юридичну відповідальність, що стосується, відповідно, природно-правових і позитивно-правових відносин [13, с.161]; Н.М. Оніщенко, яка диференціює відповідальність у контексті відносин «особа – держава» на публічно-правову (відповідальність особи перед державою) та юридичну відповідальність держави перед приватним суб'єктом [13, с.166]; О.І. Харітонової та Є.О. Харітонова, які вважають, що градація юридичної відповідальності не має встановлених меж, бо в кожному окремому випадку проявляються її специфічні ас-

пекти [13, с.171]. Тобто, підходів до градації відповідальності, а отже, і правовідносин є багато, і це тільки підтверджує значущість цієї характеристики.

Регламентация передбачає точне визначення, чітко встановлення чого-небудь; сукупність правил, що регулюють, обмежують чию-небудь діяльність [14, с.1020]. Це чи не найкраща характеристика правовідносин у визначенні відповідальності соціальних суб'єктів. Адже остання настає саме за порушення чітко встановлених правил, точно визначеного порядку, певних державних обмежень і т. д. Життєдіяльність соціальних суб'єктів відбувається за прийнятим суспільством і державою розпорядком, право у цьому контексті можна вважати своєрідною інструкцією, зводом правил, що регулюють цю життєдіяльність і вимагають виконання цих правил та змушують дотримуватись цих обмежень. І що чіткішою буде регламентація поведінки соціальних суб'єктів, тим ефективнішою буде організація правовідносин і тим меншою буде потреба у задіянні механізму відповідальності. Тобто регламентація є функціонально-організаційною характеристикою правовідносин, що передбачає врегулювання підстав і причин застосування у них концепту відповідальності.

Моделювання означає створення моделі чого-небудь; дослідження чого-небудь через побудову і вивчення його моделі; обробку чого-небудь, через надання йому певної форми; складання думки про кого- або що-небудь на основі того, що беруть за зразок [14, с.535]. Усі ці значеннєві відтінки властиві правовідносинам, які одночасно є результатом процесів моделювання правової реальності за допомогою права і середовищем моделювання відповідальності соціальних суб'єктів за участь у цих правовідносинах. Нас зараз більше цікавить другий аспект, згідно з яким моделювання виступає функціональною характеристикою правовідносин, що передбачає створення моделі (вироблення варіанту, типу, виду) відповідальності залежно від ролі їх

учасників; причому ця змодельована відповідальність, реалізуючись, стає джерелом моделювання подальших правовідносин тощо. Тобто моделювання як властивість правовідносин забезпечує їм циклічність і безперервність, хоча й з урахуванням щоразу нових нюансів у кожному окремому право-випадку для кожного окремого соціального суб'єкта. Моделюванням у правовідносинах можна вважати створення вербальних моделей ідеальних варіантів поведінки із наступною їх апробацією – відпрацюванням певних суспільно значущих операцій (дій чи бездіяльності) безпосередньо в середовищі перебування соціальних суб'єктів. При цьому моделюється поведінка як правомірна, так і протиправна, але у другому випадку паралельно моделюються і варіанти відповідальності. Без цієї властивості правовідносин не можливим було би навіть припущення відповідальності (не можна встановити порушення без попереднього встановлення правил); моделювання – необхідна характеристика організації та реалізації правовідносин.

Коригування (корегування, коректування – словник подає ці значення як однозначні [14, с.454, 455]) передбачає внесення коректив, поправок, виправлення чого-небудь. У контексті правовідносин коригування – це окрема функція відповідальності, яка самою своєю наявністю вносить зміни у порушений правовий баланс, відновлює (за можливості) прийнятний стан правової реальності, реанімує допустимі об'єктно-суб'єктні чи суб'єкт-суб'єктні співвідношення. При цьому найбільшого впливу від процесів коригування знає сам соціальний суб'єкт, який змінюється під впливом соціально-історичних реалій, що забезпечують процес створення людиною самої себе через взаємодію зі собі подібними. При цьому ми можемо спостерігати прояви специфіки людської сутності в кожному окремому випадку, в окремій культурі, окремому суспільстві. Поведінка суб'єктів правовідносин формується внаслідок модифікації природних потреб під впливом накладених на

них трафаретів позитивно-правового стилю життєдіяльності. У зв'язку з цим відбувається прогрес правової поведінки соціального суб'єкта як природного процесу його існування у позитивно-прагматичному обмеженні. Така коригувальна властивість відповідальності, а через неї і правовідносин загалом доводить ефективність цих суспільних феноменів; за допомогою коригувальної характеристики суспільство здатне синергетично функціонувати і самовдосконалюватися.

Прогнозування – передбачення на основі наявних даних того, якими можуть бути напрям, характер та особливості стану, розвитку й результатів явищ і процесів у природі та суспільстві [14, с.966]. У нашому випадку безпосереднім предметом прогнозування є правовідносини, а відповідальність тільки відносно можна вважати прогнозованою через імовірну появу в них проявів протиправності. Прогнозувати наслідки тієї чи іншої правової ситуації соціальний суб'єкт може на основі отриманого досвіду перебування в певному суспільстві, фокусуючи при цьому свою увагу на зворотному зв'язку, тобто на можливості виникнення певних дій у відповідь на ситуативне подразнення. Тому правомірну поведінку можна назвати антициптивною (від лат. *anticipatio* – вгаду, передбачаю [15, с.28]), здатною випередити певні правові наслідки, запобігти ускладненню правової ситуації і сприяти її вирішенню. А щоби сформулювати прогнозований правомірний тип поведінки соціального суб'єкта, який у процесі життєдіяльності зміг би через правильну інтерпретацію правової ситуації прогнозувати варіанти її вирішення, необхідно дати йому змогу здобути належний досвід адаптації поведінки до правової реальності [16, с.176]. Таким чином прогнозування можна вважати однією з найефективніших організаційних характеристик правовідносин.

Крім того, що відповідальність завдяки низці проаналізованих властивостей правовідносин виступає їх організаційним чинником, вона покликана виконувати й розпорядчі фу-

нкції переконування, примусу, регулювання, охорони, запобігання та покарання (і тут уже від імені держави, а не суспільства).

Переконування (або переконання як дія) – це процес доведення чого-небудь комусь, змушування кого-небудь повірити у щось, погодитися з ким- або чим-небудь; умовляння зробити що-небудь, схиляння до якогось рішення [14, с.729]. Цей процес як ніякий інший цілком залежить від вербальних засобів та вміння їх підбирати і застосовувати, адже переконування є однією з трьох основних функцій мовлення (нарівні зі з'ясуванням і доведенням), які визначають внутрішній зміст мовленнєвої діяльності [17, с.40], у тому числі й правової комунікації. Метод переконування є одним із найефективніших у формуванні правової свідомості соціального суб'єкта, бо передбачає творення у нього твердої впевненості, певності у значущості правових цінностей, міцно усталеної право-позиції, системи, сукупності правових поглядів. Критичний підхід до аналізу системи правових цінностей, яка є підґрунтям правової свідомості, означає усунення причин, що могли би спровокувати протиправну поведінку, тобто запобігання такій поведінці. Відповідальність також можна розцінювати як засіб переконування, причому хоча й доволі вичерпно аргументованим, але не нав'язливим (право вибору залишається за соціальним суб'єктом). Ефективність процесу переконування у контексті правовідносин через встановлення відповідальності за протиправні вчинки, дії чи бездіяльність залежить, по-перше, від демонстрації зразків для наслідування, які схвалюються, заохочуються або й винагороджуються державою, по-друге, від певного досвіду, отриманого за допомогою власної поведінки, що доводить або спростовує отриману інформацію із правового оточення.

Примус – наступна (логічно виокремлена після переконування) організаційно-розпорядча характеристика правовідносин, яка відкидає добровільність вибору, а, навпаки, передбачає відвертий натиск з боку державно

встановленого правопорядку, примушування додержувати прийнятих правил і вимог, вимога діяти тільки певним чином незалежно від бажання соціального суб'єкта, що зумовлено нормативним врегулюванням правовідносин і визначенням відповідальності за відхилення від заданого напрямку (правомірності). В.К. Грищук вважає, що соціальна відповідальність людини належить тільки до елементів примусу, що може бути неоднорідним: негативний – для порушника, імовірний – для осіб, здатних керувати своїми діями [13, с.48]. Примус – це основна характеристика правовідносин, що демонструє відповідальність як обов'язок і повинність. Ефективність цієї характеристики залежить від реалізації кратичної функції права загалом: право містить «особливі формоутворення, завдання яких полягає в тому, щоб переадресувати вимоги універсальних законів світопорядку окремим індивідам і змушувати їх коригувати свою поведінку щодо загальної системи соціальних взаємодій» [18, с.147]. Право «пропонує еталонні зразки належної соціальної поведінки» і знаходить засоби і способи примусу осіб із протиправними нахилами до такого типу дій і вчинків; одним із таких засобів власне виступає відповідальність. Під примусовим впливом права сфера правовідносин набуває організаційної впорядкованості та розпорядницької директивності.

Запобігання – це похідна від двох попередніх характеристика. Через реалізацію функцій переконування та примусу відповідальність у межах правовідносин зорієнтована на те, щоби не допустити, заздалегідь відвернути небажану для держави поведінку соціального суб'єкта. Тобто переконування і примус можна вважати основними методами запобіжної діяльності у сфері правовідносин. «Профілактика злочинів проводиться із застосуванням заходів переконання та примусу стосовно осіб, які порушують норми права і правила поведінки, встановлені у суспільстві» [19, с.150]. Встановлюючи відповідальність, держава запобігає протиправності через застереження. Однак тут доречно згадати про застереження

для суб'єктів не тільки протиправної поведінки, а й віктимної (так званих потенційних жертв), бо у разі провокування останніми акта насилля вони також нести будуть відповідальність, причому подвійну – страждання від насилля та громадський осуд (у тому числі юридичний). Забезпечити максимальну ефективність запобіжного спрямування відповідальності можна шляхом логічного доведення доцільності й необхідності саме такого (правомірного, не провокуючого) типу поведінки, щоби змусити соціального суб'єкта добровільно повірити у важливість пропагованого і схилити його до прийняття єдино правильного рішення – змінити життєві позиції у бік виваженості та правомірності продукованих дій і вчинків.

Охорона виступає супутньою (після запобігання) характеристикою відповідальності, що забезпечує оберігання держави та її громадян і всіх, хто перебуває на її території, від небезпеки протиправності, забезпечення та гарантування недоторканності їхніх законних прав і свобод у процесі правовідносин. Іншими словами, відповідальність, застерігаючи від протиправної поведінки, не тільки запобігає вчиненню протиправних дій чи протиправній бездіяльності, а й під страхом покарання виконує охоронну, захисну функцію. Але знову ж таки треба наголосити на імовірності, а не на беззаперечності такої функції (вона повністю спрацьовує тільки у випадку правомірної поведінки), тому що абсолютно гарантувати неприпустимість протиправності не може ніхто. Зате можна гарантувати повну реалізацію охоронної ознаки відповідальності через додержання принципу її невідворотності (у випадку протиправної поведінки спрацьовує механізм захисту у формі покарання винних).

Покарання вважають найбільш поширеною ознакою відповідальності у будь-якій формі її прояву, точніше логічним завершенням такого вища, як відповідальність. Відповідальність у такому контексті формується на основі послідовної взаємодії трьох основних чинників – усвідомлення обов'язку, оцінки

поведінки та накладення санкцій за невиконання встановлених правил поведінки соціальних суб'єктів [20]. Покарання можливе у формі висунення вимог до соціального суб'єкта (чи групи суб'єктів) на основі попередньо прийнятих або покладених на нього (на них) певних зобов'язань із подальшим застосуванням санкцій у випадку невиконання цих вимог. Дехто із науковців вважає відповідальність саме покаранням, ототожнюючи ці поняття [13, с.208], або реалізацією санкцій порушеної правової норми [13, с.209–211]. Ми не ототожнюємо і не заперечуємо виправданість таких підходів, а лише називаємо покарання однією з основних функціональних характеристик відповідальності як знакової властивості правовідносин.

Регулювання означає впорядкування чого-небудь, керування чимось через підкорення його відповідним правилам, певній системі; домагання нормальної роботи механізму, системи і т. ін. через забезпечення злагодженої взаємодії складових частин; досягнення потрібної сили, належного ступеня прояву чого-небудь [14, с.1020–1021]. Регулювання правовідносин через відповідальність – це одна із функціонально-розпорядчих характеристик цього процесу. Таке вирішення проблеми правопорядку в державі сприяє налагодженню належної роботи механізму правового регулювання взагалі. Така ознака відповідальності, як регулятивність, проявляється у межах правовідносин через закріплення нормативної моделі відхилення від норми та нормативної моделі реакції на це відхилення (Д.М. Лук'янець [21]). Тобто, визначивши, який тип поведінки є девіацією (відхиленням) і якою буде реакція на це, держава стає арбітром у суспільній грі під назвою «правовідносини», регулювальником суспільного руху, розпорядником, управлінцем, менеджером у забезпеченні чіткого виконання встановлених правил усіма учасниками правовідносин. Цю характеристику відповідальності можна вважати узагальнюючою, підсумковою. В.І. Сперанський свого часу писав: «... відповідальність як загально-

методологічне поняття ... є регулятором суспільних відносин, що передбачає обов'язковість урахування і реалізації в процесі колективної життєдіяльності соціально значимих принципів і норм. ... відповідальність людини пов'язана з усіма формами суспільної та індивідуальної свідомості» [22, с.146]. На основі аналізу регулятивної функції відповідальності у контексті соціального натуралізму О.М. Костенко запропонував генераційно-регуляційну модель поведінки людини, засновану на так званому «законі годинника», де воля людини – це своєрідна «пружина», здатність генерувати поведінку, а свідомість – «маятник», здатність регулювати поведінку [23]. Іншими словами, відповідальність як характеристика правовідносин виконує функцію координатора спільної діяльності соціальних суб'єктів, ця властивість відповідальності регламентує її основоположну сутність.

Отже, проаналізувавши основні знакові характеристики правовідносин, можемо констатувати, що відповідальність є їх невід'ємною властивістю. При цьому відповідальності притаманні ознаки, що несуть основне змістовно-функціональне навантаження цього явища в контексті відносин соціальних суб'єктів як членів суспільства і держави. Так, у процесі правовідносин реалізуються організаційні функції відповідальності через правову комунікацію, суспільну градацію, чітку регламентацію, що дає можливість моделювати, коригувати і навіть прогнозувати подальший розвиток правовідносин. До того ж, відповідальність виконує і розпорядчі завдання: вона здатна бути засобом переконування і примусу в доцільності правомірної поведінки, запобігання правопорушенням та охорони правопорядку через погрозу покарання, що в сукупності дає підстави вважати відповідальність одним із найдієвіших засобів регулювання правовідносин.

Загалом усі зазначені ознаки виокремлені на підставі значущості їх у формуванні узагальненого концепту відповідальності, вони відтворюють її найбільш характерні семіоти-

чні властивості, що стандартно проявляються у процесі правових відносин. У сукупності всі ці характеристики відповідальності демонструють її практичну цінність і прикладне призначення, доводять, що відповідальність як правове явище і поняття базується на принципах суспільного й державного прагматизму й утилітаризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общая теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1996. – С. 240.
2. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций / С. С. Алексеев. – Т. 1. – Свердловск, 1972. – С. 371.
3. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории) / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 85.
4. Теория государства и права : учебник / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М. : Издат. группа ИНФРА.М – НОРМА, 1997. – 570 с.
5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Статут, 1997. – 400 с.
6. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком, 1997. – С. 204.
7. Машков А. Погляд на юридичну відповідальність як різновид правовідносин та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності / А. Машков // Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – № 84. – С. 89–100.
8. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 4–10.
9. Сердюк П. П. Еклектичні теорії кримінальної відповідальності / П. П. Сердюк // Держава та регіони. – Серія: Право. – 2012. – № 3. – С. 158–162.
10. Сахнюк С. Загальна характеристика кримінальної відповідальності як основної категорії кримінального права України / С. Сахнюк // Юридичний журнал. – 2009. – № 11.
11. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность: очерк теории / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит, 1976. – 215 с.
12. Агеева Е. А. Юридическая ответственность в государственном управлении (социально-правовой аспект) / Е. А. Агеева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 142 с.
13. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управ. та права, 2012. – 736 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Буцел. – К. ; Ірпінь : ВТ «Перун», 2004. – 1440 с.
15. Кондаков И. Психология : иллюстрированный словарь / И. Кондаков. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 512 с.
16. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід : монографія / О. М. Балинська. – Львів : ПАІС, 2008. – 212 с.
17. Комунікативна компетентність правників і їх зв'язки з громадськістю : зб. наук. праць / за заг. ред. А. С. Токарської. – Львів, 2003. – 168 с.
18. Бачинін В. Філософія права / В. Бачинін, М. Панов. – К. : Ін Юре, 2002. – 472 с.
19. Кримінологія : у 2-х кн. Кн. 1. Загальна частина / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
20. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Статут, 1997. – 400 с.
21. Лук'янець Д. М. Філософські основи і концептуальна модель юридичної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. – 2006. – № 4. – С. 4–11.
22. Сперанский В. И. Социальная ответственность личности: сущность и особенности формирования / В. И. Сперанский. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 201 с.
23. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму

му (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О. М. Кос-тенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 31–40.

Балинська О. М. Юридична відповідальність як функціональна знакова характеристика правовідносин / О. М. Балинська // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 53–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bomzxp.pdf>

Проаналізовано функціональні семіотичні характеристики правових відносин, що репрезентують концепт відповідальності, зокрема функціонально-організаційні (комунікацію, градацію, регламентацію, моделювання, коригування, прогнозування) та функціонально-розпорядчі (переконування, примус, запобігання, охорону, покарання, регулювання).

***

Балинская О.М. Юридическая ответственность как функциональная знаковая характеристика правоотношений

Проанализированы функциональные семиотические характеристики правовых отношений, которые представляют концепт ответственности, в частности функционально-организационные (коммуникацию, градацию, регламентацию, моделирование, корректировку, прогнозирование) и функционально-распорядительные (убеждения, принуждение, предотвращение, охрану, наказание, регулирование).

***

Balynska O.M. Legal Responsibility as Functional Significant Characteristic Of Legal Relations

The author analyzes the functional semiotic characteristics of legal relations that represent the concept of responsibility, including functional and organizational (communication, gradation, regulation, modulation, correction, forecasting) and the functional and administrative (persuasion, coercion, prevention, protection, punishment, adjustment).

Форум права